

УЧИТАВАЊЕ ФУНДАМЕНТАЛИСТИЧКИХ И РАЦИОНАЛИСТИЧКИХ ТЕНДЕНЦИЈА У ИДЕЈУ СВЕТОСАВЉА ТРИДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА

Бранко Радовановић*
Православни
богословски факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: У периоду тридесетих година двадесетог века, на светосавском култу који се ширео кроз читаву нашу историју, тради се и утврђује идеја светосавља као свеобухватна идеја и искуство православља код Срба. Трајајући за целокупним светосавским наслеђем, српска богословска, али и световна елита, се бави ситуационом анализом шта све светосавље укључује и обједињује у себе. Сусрет светосавља са садашњим политичким, друштвеним и културним ситуацијама имао је за последицу, да се у светосавље учешћају одређене тенденције и разматрања, које смо дефинисали као фундаменталистичке и рационалистичке. Наравно, ове тенденције су наишле на оштре критике садашње богословске и световне интелегенције, која је у идеји светосавља видела један прејородишњи и уи православља и трајање за једном идентитетском бићем не само код Срба, већ и на помесном нивоу.

Кључне речи: светосавље, фундаментализам, рационализам, тридесете године двадесетог века.

Увод

Светосавски култ је нешто што обележава православље српског народа већ осам стотина година. Његово постојање и чување кроз целокупну нашу историју је сведочанство једне нераскидиве везе светосавске делатности и целокупног српског православног и културног наслеђа. Везано за светосавски култ највише смо користили придев светосавски,

* radovanovicbranko7@gmail.com.

а потом у првој половини двадесетог века настаје кованица светосавље, која у себи обједињује светосавски култ са свим његовим хришћанско-просветитељским наслеђем. Будући да светосавље обележава све сфере нашег хришћанског идентитета, јављају се тридесетих година двадесетог века мислиоци који покушавају да у светосавље учитају неке моменте који су му страни. Тако неретко наилазимо на тенденције које смо дефинисали као чисто политичке (па и фундаменталистичке) и рационалистичке, а оне имају за циљ да светосавски етос прикажу као националистички, шовинистички, политички, да га рационализују и да прикажу његову просветитељску страну са једног потпуно другачијег становишта.

Формирање појма светосавље у међуратном периоду (1920–1940)

Када говоримо о теми светосавља и када покушавамо да дамо једну јасну слику у једном конкретном периоду (период пред Други светски рат), морамо укључити у анализу најшире могуће аспекте који су везане за ову тематику. Пре свега појам светосавље је кованица Димитрија Најдановића и круга културне елите око њега. До тридесетих година двадесетог века имамо придев светосавски, а у овом времену долазимо формирање једне кованице и идеје, која је повезана са речју православље. Поставља се питање како је најбоље објаснити овај термин и како на њега гледа богословска мисао овога периода. Потенцијални проблем питања светосавља се односи на то шта оно све обухвата и где је његова граница. Неоспорна је чињеница да многи мислиоци овога времена у појам светосавља инкорпорирају разне појаве, и да су неретко имали намеру или им је мисао ишла у правцу анализе и закључака који захтевају додатно појашњење тадашњом црквено-политичком и културолошком ситуацијом.

Година 1935. је проглашена за светосавску годину, јер се ове године навршило седамстогодишњица од смрти Светог Саве. У часопису Светосавље налазимо рад чији аутор се потписао са „Кл.“ И ту сусрећемо једну кратку дефиницију светосавља. Она нам формулише светосавље као један наш широк и свеобиман програм. Светосавље се дефинише као „свечовечанско служење“ (Кл. 1934, 60). Под овим свечовечанским служењем аутор подразумева мисију личности, која је у једном одређеном времену чија је карактеристика била борба мачем и освајање, нуди себе као духовника, просветитеља и „Теодула“.

Колико је ово питање светосавља било актуелно показују нам и радови које је објавио угледни професор Богословског факултета у Бео-

граду, др Теодор Титов. Написавши рад на истоимену тему, Титов нам доноси једну значајну мисао: „светосавље представља јединствени *sui generis* у историји хришћанства, који обједињује у себи духовни, верски и друштвени покрет, а постављен је на темељу делатности Растка Немањића — Светог Саве, првог српског Архиепископа и просветитеља“ (Титов 1933, 97). Из ове мисли цењеног руског историчара се може закључити да у целокупном хришћанском свету тешко се може пронаћи такав верски покрет, који се толико учврстио у једном народу, тако да га је тај народ укључио у своју бит постојања и везао за њега своју веру, културу, књижевност, просвету. Титов је био врсни познавалац црквене историје и занимљиво је да он светосавље и не покуша да упореди са култовима просветитеља осталих словенских и православних народа.

Теодор Титов у свом другом значајном делу које се бави светосавском тематиком говори да светосавље подразумева постизање хришћанског савршенства, али и саможртвовање и родољубље (Титов 1935, 97). Свети Сава је желео да се у потпуности повуче у пустињу, али су га од тога одговорили, па чак може се рећи и забранили, искусни ватопедски калуђери. Жеља за аскетским подвигом код Светог Саве посебно је изражена у његовом Карејском типичу (Титов 1933, 100). Светосавље, дакле, треба да у себи садржи љубав према васцелом човечанству. Димитрије Најдановић истиче да је у светосављу народност замишљена као црквеност. Он под светосављем подразумева наш словенски католицитет и истиче да је светосавље религиозно морална тема сваког појединца и целог народа (Најдановић 1935, 63).

Поред чисто аскетско-просветитељских сегмената који су инкорпорирани у светосавље, оно као друштвено-културни покрет и идеја базира се на плодовима светосавске делатности и у подручју законодавства, књижевности и дипломатије. Циљ светосавља јесте да у овој саборној идеји обједини све продукте светосавске делатности и светосавског наслеђа од живота Светог Саве до међуратног периода, сабере их у једно и понуди као програм за уређење Српске цркве и српског друштва.

Црквено-политичке прилике у међуратном периоду

Разматрајући светосавски етос, светосавље или историјски најбоље речено светосавски култ, не можемо, а да не дођемо до закључка да наш народ ма колико био прожет светосавским духом, није увек светосавље схватао у његовом правом значењу, него је учитавао и неки смисао који је стран том светосавском духу. Многе појаве су са собом носиле одређену негативну рецепцију, а са циљем да се православље и

светосавски култ укључе у светске токове и догађаје који су обележили важне историјске епохе (Милинковић 1934, 347). Намера је била да прикажу и Светог Саву у оквиру својих схватања и тенденција, јер је на народ психолошки деловала чињеница да је нешто повезано са Светим Савом. Овакве чињенице довешће до појава које не да нису у светосавском духу, него су штетне, па и супротне.

Будући да се у овом раду бавимо одређеним временским периодом, а то су тридесете године двадесетог века, неопходно је да сагледамо како су одређени аутори, како богослови тако и остали мислиоци, уклапали и покушавали да објасне одређене животне елементе са светосављем. На првом месту би требали да објаснимо како се гледало на однос светосавља и нације у овом периоду.

Пре сваког разматрања и приступа овој теми морамо узети у обзир каква је тих година била политичка ситуација не само у Србији, него и у Југославији и читавој Европи. Поред опште критике европоцентризма коју су заступали највећи мислиоци Европе и код нас (Николај Берђајев, Томас Ман, Гуљермо Фереро, Владимир Вујић, Исидора Секулић Јустин Поповић...) и потраге за алтернативом, битна карактеристика ових година јесте јачање националних идеја и програма, који ће имати за циљ истицање нације и националног питања у први план. Управо у овом периоду се појављују многи црквени часописи који имају за циљ да понуде један одговор на оно што се тада дешавало на Универзитету у Београду, а то су идеолошка струјања јачање марксистичких тежњи код студената (Грбић 2013, 149). Представници тадашње културне елите Димитрије Најдановић, Ђоко Слијепчевић, Владимир Вујић, Јустин Поповић, Николај Велимировић, Милош Црњански покрећу часописе у којима буде свест о исконском значају православља и Светог Саве. Један од најзначајнијих часописа тада је Светосавље, а будући да је 1935. година проглашена светосавском, настају многе студије које се баве светосављем са свих његових могућих аспеката. Међу тадашњим часописима треба истаћи, поред Светосавља, и Пут, Хришћанску мисао, Хришћанско дело, Идеје и Хришћански живот.

Догађаји, који су утицали на буђење националне свести су многобројни. Пре свега још су се осећале последице Великог рата, а поражене државе нису могле лако да се помире са губитком рата. Дубока политичка криза се осећала у тадашњој Југославији, јер Хрвати и Словенци су већ били хомогенизовали своје политичке амбиције, а атентат на хрватског лидера Стјепана Радића од стране Пунише Рачића је показао у ком правцу то све може да иде. Краљ Александар ће укидањем устава и распуштањем Народне скупштине 1929. године преузети извршну власт и прогласити идеју „интегралног југословенства“ у етно-националном

смислу, по којем су српска, хрватска и словеначка нација проглашене племенима унутар јединствене југословенске нације (Шијаковић 2019, 14). Загребачким манифестом из 1932. године Хрвати су захтевали „крај српске доминације и диктатуре“, а 1934. године у затвору у Лепоглави ће се створити тзв. „Заједница политичких осуђеника: хрватских националних револуционара, македонских националних револуционара и комуниста“. Јачање усташких и бугарских национал-терористичких покрета и комунизма ће довести и до ликвидације краља Александра Карађорђевића 1934. године. Одлуком Хрватске бискупске конференције да Католици не учествују у прослави „светосавске године и светосавског јубилеја“ 1934. године и Конкордатом који је потписан 1935. године се увећавала подељеност међу народима тадашње Југославије. Будући да се све више увиђало да долази до идентитетске кризе Срба у тадашњој Југославији, доћи ће до оснивања Српског културног клуба, на чије чело ће стати Слободан Јовановић (Поповић 1998, 291–292), а врхунац који је указао да мора доћи до „преиспитивања“ политичког постојања Југославије је стварање аутономне Бановине Хрватске 1939. године.

Покушаји политичке идеологизација светосавља

Сходно да је општа тенденција за јачањем националних тежњи на Балкану, и у читавој Европи, ни српски народ неће остати имун на ову појаву. Светосавље као покрет који вековима чувао српски народ, код појединих аутора и мислилаца тридесетих година почиње да поприма једну пренаглашену рецепцију српске нације, која ће неретко истаћи нацију изнад светосавља и православља, али ће се у тренутној политичкој ситуацији светосавље од аутора као што је Божидар Кнежевић и Данило Медан понудити и као патронат тадашњег југословенства и његов интегративни моменат, али то неће имати велику учинковитост у тадашњим црквено-културним и политичким круговима (Ковачевић 1935, 201; Медан 1937, 90–91). Генерални проблем се тиче тога што се у личности и делатности Светог Саве створила одређена дијалектика која има за циљ да га посматра са самог једног становишта (националисте, просветитеља, дипломате..), а да се искључи његов аскетизам и духовност, да се упитним методолошким приступом Свети Сава понуди са само једног аспекта и то углавном оног који превиђа њега као духовника и светитеља. О оваквим тенденцијама у међуратном периоду нас упознају Владимир Вујић, Милутин Деврња, Јордан Илић, Божидар Ковачевић, Ђоко Слијепчевић, Перовић Владимир и други. Међутим, специфичност поменутих аутора јесте да они уопштено говоре о

тим појавама, критикују их и износе своја становишта, али не наводе ауторе и њихове студије са којима полемишу. Изузетак су Милутин Деврња и В. Перовић који полемишу са ставовима Савића Марковића Штедимлије, али то су кратки одговори на његове покушаје да о светосављу пише и говори са чистог шовинистичког аспекта.

Када говоримо о односу нације и светосавља морамо узети у обзир разматрање мисли Владике Николаје Велимировића, једног од наших најдаровитијих богословских мислилаца двадесетог века. Током 1935. године, Владика је одржао низ предавања која су се бавила тематиком „светосавског национализма“. Ова предавања су углавном објављивана у тадашњим часописима фрагментарно или као упознавање читалаца са оним што је уважени Владика говорио. Ова предавања и данас посебно изазивају пажњу, јер постоје мишљења код тзв. „бораца за људска права“ да је у њима приказан шовинизам Владике Николаја и његово погрешно поимање светосавља (Bajford, 2005).

Владика Николај говори: *„Савин национализам обухвата народну Цркву, народну династију, народну културу и народну одбрану. Основу и центар света Светосавског национализма чини народна црква. Она је као дух који оживљава цео народни организам, осветљујући, загревајући и сједињујући једном вером, једном нагом и једном љубављу. Шта означава народна црква? Означава једну самосталну црквену организацију, са својом централном влашћу из народа и у народу; са народним свештенством, народним језиком и народним обичајним изразом своје вере.“* (Велимировић 1935, 103). Међу првим мислиоцима који ће у потпуности прихватити Николајево становиште је тадашњи протосинђел Василије Костић, потоњи Епископ жички, који у свом чланку „Светосавски идеализам“ афирмативно образлаже и подржава Николајеве ставове (Костић 1940, 492).

Специфичност излагања Владике Николаја је да он систематично образлаже значај Светог Саве за српску нацију и одређује „светосавски национализам“ садржински: народна црква, народна династија, народна династија, народна просвета, народна култура и народна просвета (Шијаковић 2019, 55) и показује да је код нас народ (нација) неодвојив од Цркве, јер се светосавском делатношћу прожимају и преплићу све друштвено-културне сфере нашег живота. Да би смо разумели Николајево разматрање морамо поћи од јако битне чињенице да је српску нацију градила Црква, а не држава, што је историјска особеност, јер је то једина нација у Европи коју је градила само Црква, а не држава (Видовић 2008, 57–58). Тако да Николај тим термином „народна“ жели да сублимира тај седмовековни однос народа и Цркве, народност прожету светосавственошћу, што ће касније и потврдити у предговору чувене светосавске студије Светог Јустина Поповића „Светосавље као

филозофија живота“, где ће у предговору за ову књигу написати да је светосавље „православно хришћанство српског изгледа и искуства, изражено у богоугодним личностима, првенствено у Светом Сави Немањином“ (Поповић 2016, 8.)

Говорећи о светосављу или конкретно о „светосавском национализму“, Владика Николај у својим беседама, које су искључиво биле тематске када говори о „народној цркви“ не превиђа православну и хришћанску Цркву, него говори о једном религијско-културолошком доживљају православља нашег народа. Међутим, свестан да би његове речи могле да се протумаче у контексту одређене нациолатрије и самодовољности једног народа, Владика Николај објашњава значај „светосавског национализма“ у односу са другим народима и у јединству хришћанске Цркве. Тако он закључује да је „светосавски национализам“ преваходно „јеванђелски и органски национализам“ (Велимировић 1935, 106) и да светосавско наслеђе подразумева „неискључиви и широк дух поште и љубави према свим народима и нема никаква оправдана приговора светосавском национализму да је он узак и искључив“ (Велимировић 1935, 107). Такође, можемо узети у обзир и да је Владика у каснијем периоду свога живота заступао ставове које говоре против претераног национализма, као на пример да се залагао за формирање јединствене православне Цркве на тлу Сједињених Америчких Држава.

О покушају политичке идеологизације светосавља и његове негативне редукације нас упознаје В. Перовић у својој студији која је објављена у Православљу, где видимо његову критику Саве Штедимлије (Савића Марковића Штедимлије) и његовог рада који је објављен у загребачком листу Нова Европа (Štedimlija 1935, 1–8). Милутин Деврња се, такође, критички осврће на овај Штедимлијин рад (Деврња 1935, 12–13), а такође и један више историјски приказ Светог Саве поводом Штедимлијиног текста написаће и Александар Донковић (Донковић 1935, 67–77). Штедимлија говори о Светом Сави као државнику и дипломатско-политичкој личности и сматра да је неправда претворити Светог Саву у аскету и хришћанског светитеља (Перовић 1935, 228–229). Циљ је, дакле, искључити из личности Светог Саве његов светиљски лик, духовност и аскетизам и приказати га као обичног ратоборног представника српског народа. Тиме се целокупни светосавски култ у историји и светосавље ставља у један негативан контекст који има за циљ да покаже његово постојање на недуховним основама.

У прилог посматрању Светог Саве као чисто националне личности Штедимлија нема меру. Он чак оптужује Светог Саву је он убио Стрезу и жели да Саву прикаже као онога који је одговоран за Стрезову проливену крв. Штедимлија разматра и богумилство у тадашњој

српској држави, не улазећи у њихово учење, и сматра да је оно могло постати слободном српском Црквом, али их је Стефан Немања уништио зарад чисто државних интереса (Štedimlija 1935, 8) Тенденције које примећујемо код Штедимлије имају за циљ не да се Свети Сава прикаже као националиста, него као и шовиниста, као личност чији култ у православљу неаутентичан и погрешан. Намере Штедимлије су условљене подручјем у коме је живео, а знамо до чега ће то довести у Другом светском рату. Неколико година након овог напада на свети-тељску личност Светог Саве, Сава Штедимлија ће постати један од водећих идеолога усташке творевине тзв. „Хрватске православне цркве“.

Са сличним покушајима са којима нас је упознао В. Перовић, упознаје нас и Владимир Вујић, а то је тумачење светосавља које је он дефинисао као „његошевско“ (Вујић 1934, 101) Оно има за циљ да светосавственост укључи у револуционарни национализам деветнаестог века. То „његошевско“ тумачење светосавља има за циљ да искључи Саву као подвижника и христолику личност. Овакво разматрање православља и светосавља, посматра их у оквирима српства. Од мистика он се жели показати као националиста, политикант и онај који ставља српство испред и изнад православља.

Ако посматрамо сам песнички опус Његоша¹, јасно се закључује његов однос према остваривању свитељства. Чињеница је да је Владимир Вујић желећи да истакне своје становиште као ексклузивно понудио поједностављену интерпретацију Његоша (Шијаковић 2019, 79). Свети Сава нас поучава да нам није неопходна земаљска слава, јер она нема онтолошко постојање. Овакво схватање светосавља доводи до тога да се Сава не приказује као аскета, него као ратник. Не смеју се искључити чињенице да је Свети Сава путовао на Исток и тиме повезивао православне Цркве. Не сме се занемарити ни то да је Свети Сава био изнад жестоких конфесионалних разлика и да је био присталица верске толеранције (Титов 1933, 103). Чувена је историјска чињеница да је он над гробом свога оца измирио Вукана, који је био римокатолик, и свог другог брата Стефана, православца.

Светосавље и рационализам

Једна од јако битних тема у оквиру поимања светосавља и светосавског култа се односи на просветитељску делатност Светог Саве. Разма-

---

¹ Његош велику пажњу посвећује косовском завету и последицама Косовског боја. (Калезић 1996, 35)

трајући одређене тежње које су се појавиле у овом периоду, Владимир Вујић у свом резонатском тексту „Повратак Сави Светитељу“ покушава да онима који су истакли значај Доситеја Обрадовића као општеномодног просветитеља српске нације, а просветитељску делатност Светог Саве унизили, прикаже да нису у праву. Међутим, да би одбранио своје „светосавско“ полазиште и приказао га као доминантно у просветитељском смислу, он приступа анализи и поређењу Светог Саве и Доситеја. Занимљиво је да Владимир Вујић приказује ова два просветитеља са две потпуно супротне стране. Када се разматра овакво полазиште Владимира Вујића мора се узети у обзир да он наступа са позиције „контрапросветитељства“, коју су након Француске револуције заступали Едмунд Берк, Жозеф де Местр, Огистин Баријел, а коју су касније прихватили руски философи и књижевници, а код нас тзв. „неохуманисти“, којима је и Владимир Вујић припадао, који су своју мисао базирали на критици европоцентризма и афирмацији теохуманизма.

Владимир Вујић прво полази од почетака живота ова два просветитеља. Бавећи се тематиком „два манастирска бекства“ и желећи да појасни да једно бекство из манастира, а друго у манастир, долази до закључка да су то два велика симбола наше духовне културе (Вујић 1934, 98). Савино бекство нас доводи до тога да оно остварује његову христоликост и прихватање духовног живота. Савино просветитељство се базира на светости живљења, а Доситејево просветитељство се темељи на поседовању рационалних знања, а то нас према мишљењу Димитрија Најдановића може одвести у хометијанизам — обесвећење светог (Најдановић 1935, 63).

Само приказивање дијалектике између Доситеја и Светог Саве има за циљ да прикаже да је хришћанска култура утемељена на светосавској делатности, док је делатност Доситејева уоквирена токовима рационализма. Овакво разматрање просветитељства са два потпуно различита становишта довело је у мисли Владимира Вујића до формирања два тзв. просветитељска правца: светосавственост и доситејевштину (Вујић 1934, 99). Ове две кованице најбоље приказују намеру да се једно полазиште прикаже позитивно, а друго као негативно и личност Доситеја се због струјања која се јављају у овом међуратном периоду нуди као супротност Савиној личности. Доситеј напушта манастир, али дела и ставља се у службу своме народу са једног другог аспекта и становишта, и тога смо данас свесни.

Овде постоји и једна врста разматрања Доситејевог и Савиног „бекства“, а коју би требали узети у обзир, јер оба бекства или пута обједињује жеља за знањем, трагање и лутање, које ни данас није страно младим људима. Чињеница је да Владимир Вујић приказујући непре-

мостив јаз између Доситеја и Светог Саве исфорсирано и тенденциозно, а методолошки промашено и неосновано истиче да је Доситеј ренегат светосавља (Ристовић 2017, 135–136). Између њих постоје разлике, али то је због тога што припадају различитим епохама и интелектуалним контекстима (Шијаковић 2019, 154). Владимир Вујић (а и каснији реципијенти његове мисли у дијалектици Свети Сава — Доситеј, као нпр. Митрополит Амфилохије Радовић²) настоји да свој став о „целокупној светосавској личности“ одбрани од оних који парцијално проматрају његову делатност и често злонамерно искључују његов аскетизам и његово просветитељство са аспекта његовог светитељства, а наглашавају његову чисто рационалну делатност одбацујући његово светитељство. Његов одлазак у манастир се приказује као инсистирање његовог оца или његова жеља да кроз монаштво лакше оствари слави и моћ, будући да од своје браће није могао никако доћи до изражаја. Инсистира се на томе да се он „отрезнио“ од аскетизма и вратио у своју земљу да се бави политиком (Вујић 1934, 101). Учитавање у светосавље оваквих разматрања има за циљ да се оно сагледа из једног другог угла и да му се припишу настојања која нису у светосавском духу хришћанске духовности и светитељства, а Свети Сава и Доситеј су две важне личности наше културе које одликује универзализам и продуктивна културолошка активност у епохама у којима су живели.

Закључак

Тенденције које су се јављале у међуратном периоду, било да се светосавље национализује или рационализује, доводило је до мената да његове апологете га бране и анализирају некада са више успеха, а некада са мање успеха. Њихов циљ је био да заштите светитељски лик Светог Саве. Говор о Савиној делатности не може из себе искључити чињеницу је он просветитељ зато што је био светитељ. Он је био просветитељ зато што је имао светост живота. Разматрајући светосавље у најширем контексту оно није националистичко, шовинистичко и антимодерно, него представља печат који обележава православље са свим својим црквено-културним тековинама, али не у једном фундаменталистичком и чисто рационалистичком духу (који искључује његову светост), него као покрет љубави према свим народима и културама.

---

² Уп. Радовић 1994.

Литература

- Велимировић, Николај. 1935. „Национализам Светог Саве“, *Православље* II, бр. 4–5 (1935): 102–109.
- Видовић, Жарко. „Црква — извор и упориште заветне заједнице“. У *Историја и вера*, приредио Матеј Арсенијевић, 55–64. Цетиње: Светигора, 2008.
- Вујић, Владимир. 1934. „Повратак Сави светитељу“. *Светосавље*, бр. 2 (1934): 97–108.
- Грбић, Јелена. 2013. „Светосавље — омен за нумен православља“. *Саборност*, бр. 7 (2013): 145–158. <https://doi.org/10.5937/sabornost7-4905>.
- Деврња, Милутин. 1935. „Сава М. Штедимлија о Светом Сави“. *Хришћанска мисао*, бр. 2 (1935): 12–13.
- Донковић, Александар. 1935. „Сава Немањић“. *Нова Европа* XXXVIII, бр. 3 (1935): 67–77.
- Калезић, Димитрије. 1996. „Како да се догоди оно ‘што бити не може?’ — Прилог схватању смисла 659. стиха *Горскога вијенца*“. *Богословље*, бр. 1–2 (1996): 35–41.
- Кл. 1934. „Пред светосавском годином“. *Светосавље*, бр. 2 (1934): 60–63.
- Ковачевић, Божидар. 1935. „Свети Сава пре и после смрти“. *Српски књижевни гласник* XLIV, бр. 3 (1935): 193–201.
- Костић, Василије. 1940. „Светосавски идеализам“, *Прејед Цркве Епархије нишке* XXI, бр. 11–12 (1940): 489–500.
- Медан, Данило. 1937. „Контуре светосавске идеологије и њен значај у прошлости и садашњости“. *Светосавље* VI, бр. 2–3 (1937): 86–92.
- Милинковић, М. 1934. „Државотворни рад Светог Саве“. *Прејед Епархије нишке* XV, бр. 10 (1934): 342–348.
- Најдановић, Димитрије. 1932. „Светосавска паралипомена“. *Светосавље*, бр. 2 (1932): 62–67.
- Перовић, В. 1935. „Свети Сава државник или светитељ“. *Православље*, II, бр. 8 (1935): 228–236.
- Поповић, Небојша. „Слободан Јовановић и Српски културни клуб“. У *Слободан Јовановић — личности и дело*, приредио Миодраг Јовичић, 291–305. Београд: САНУ, 1998.
- Поповић, Јустин. 2016. *Светосавље као филозофија живота*. Београд: Хришћанска мисао
- Радовић, Амфилохије. 1994. *Светосавско просветно предање и просвећеност Доситејева Обрадовића*. Врњачка Бања: Братство Светог Симеона Мироточивог
- Ристовић, Ненад. 2017. „Доситејев пут и путоказ“. *Богословље*, бр. 1 (2017): 135–150.

- Титов, Теодор. 1933. „Светосавље“. *Светосавље*, бр 3–5 (1933): 97–104.
- Титов, Теодор. 1935. „Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину“. *Светосавље*, бр. 1 (1935): 15–23.
- Шијаковић, Богољуб. 2019. *Светосавље и филозофија живота — скица за актуелизацију међуратне расправе о идеји светосавља (retractatio)*. Нови Сад: Православна реч.
- Bajford, Jovan. 2005. *Potiskivanje i poricanje antisemitizma — sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Štedimlija, Sava. 1935. „Sveti Sava, svetitelj ili državnik?“. *Nova Evropa* XXXVIII, br. 1 (1935): 1–8.

Примљено: 1. 10. 2019.
Исправљено: 9. 10. 2020.
Одобрено: 1. 12. 2020.

THE INTENTIONAL MISREADING OF IDEAS OF SAINT SAVA'S CULT DURING THE 1930S AS HAVING FUNDAMENTALIST AND RATIONALIST TENDENCIES

Branko Radovanović

*Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade*

Summary: *In the period of the 1930s, ideas of Svetosavlje were built and grounded upon the cult of Saint Sava, that had spanned all throughout our history, as a comprehensive idea and the very essence of orthodoxy among Serbs. Seeking to discover the entirety of Saint Sava's legacy, the Serbian elite of both the theological and secular kind, studiously analyses what the term "Svetosavlje" encompasses and unifies within itself. The contact of Saint Sava's cult with the political, social and cultural environment of those times had the consequence of the intentional misreading of certain tendencies and thoughts as being, what we could call, fundamentalist and rationalist. Of course, these tendencies were met with sharp criticism by the theological and secular intelligentsia of the time, who saw in the idea of Svetosavlje a resurrectional path of orthodoxy and search for an essence of identity that concerned not only Serbians, but also the entirety of the ecumene.*

Key words: *Svetosavlje, fundamentalism, rationalism, the 1930s.*